

**HOE
VAN GOGH
NAAR
GRONINGEN
KWAM**

1 Vincent van Gogh, *Zelfportret* (F295 / JH 1211), 1887, olieverf op karton, 42 x 34 cm. Rijksmuseum, Amsterdam, schenking van F.W.M. barones Bongervan der Borch van Verwolde, Almen.

**Mariëtta Jansen
Belle de Rode
Anneke de Vries**

HOE VAN GOGH NAAR GRONINGEN KWAM

**Met bijdragen van:
Lieuwe Jongsma
Anton van der Lem
Kees van der Ploeg
Juliette van Uhm**

Inhoud

- 5 Inhoud**
- 6 Voorwoord en dank | Andreas Blühm**

- 8 Inleiding | Mariëtta Jansen**

- 14 De moderne tijd komt met de trein.**
 - Groningen rond 1900 | Lieuwe Jongma**
 - 24 Het Groninger Museum | Lieuwe Jongma
 - 25 De tegeltableaus in het hoofdstation
Lieuwe Jongma
 - 26 Berlages Villa Heymans | Belle de Rode
 - 27 28 augustus 1894: Ewoud Modderman ziet een
feestende stad in verandering | Kees van der Ploeg

- 30 Kunstinstellingen in Groningen rond 1900:**
 - Pictura en Minerva | Anneke de Vries**
 - 41 Een onaantrekkelijke wildernis. Tentoonstellingen
bij Minerva | Anneke de Vries
 - 42 Pictura tussen Minerva en museum
Anneke de Vries
 - 43 Belangenverstrengelingen aan de A
Anneke de Vries

- 46 De studenten en hun tentoonstellingen, 1895-1897**
 - Mariëtta Jansen**
 - 60 Theo van Hoytema: spiegel van zijn tijd
Belle de Rode
 - 61 Johan Huizinga en zijn Groningse promotieplaten
Anton van der Lem

- 66 Van Gogh in Groningen 1896-1897 | Mariëtta Jansen**
 - 84 Van Gogh naar Groningen: de rol van Johanna van
Gogh-Bonger | Belle de Rode

- 90 1896: Jan Toorop exposeert in het Groninger Museum**
 - Mariëtta Jansen**
 - 103 De foto | Mariëtta Jansen

- 110 De symbolistische groepstentoonstelling**
 - Juliette van Uhm**
 - 120 Een prullig stukje werk | Anneke de Vries
 - 121 Het moderne Kunstbegrip te Groningen
Anneke de Vries
 - 122 De Zeemeeuw | Juliette van Uhm

- 126 Hooggeleerd publiek. Bremmer in Groningen 1899-1907**
 - Mariëtta Jansen**
 - 143 Antonia Heymans-Barkey: ontwikkeld,
geëmancipeerd en artistiek | Belle de Rode
 - 144 Bremmer en zijne kudde bij Pictura
Anneke de Vries
 - 145 Twee neven en drie Van Goghs | Anneke de Vries
 - 146 Aardappels op een oud blauw boerenschort
Anneke de Vries

- 150 In de geest van Van Gogh. F.H. Bach en De Ploeg**
 - Mariëtta Jansen**
 - 161 Epiloog | Mariëtta Jansen

- 170 Noten**
- 180 Geraadpleegde bronnen en literatuur**
- 183 *How Van Gogh came to Groningen***
- 213 Tentoongestelde werken**
- 220 Namenregister**
- 222 Over de auteurs**
- 223 Illustratieverantwoording**
- 224 Colofon**

Groningen, die door de rechtbank aldaar is schuldig verklaard aan belediging van een ambtenaar en wederzeggende en veroordeeld tot 2 maanden gevangenisstraf, omdat bij den 17 Oct. 1896, op eens kar 2 vierdeelen van een keel invoerende, den politieagent H. van Rijst, die hem daarvoor in de Torenstraat aansprak, toevroegde: 'je kunt stikken' en daarna in de Nieuwstad voor de woning van zijn vader, toen diezelfde agent het vleesch in beslag wilde nemen om het te laten keuren, hem bij de keel gegrepen en op den grond geworpen heeft.

Het hof heeft het vonnis bevestigd met aanvulling der gronden.

Het gerechtshof te Leeuwarden heeft het vonnis der rechtbank te Winschoten, waarbij S. v. d. H., 27 jaren, geboren te Appelscha, schipper, wonende aan boord, gedomicilieerd te Odoorn, thans in hechtenis, was schuldig verklaard aan verkrachting en veroordeeld tot 14 maanden gevangenisstraf — bevestigd, maar de straf vermindert tot 8 maanden gevangenisstraf.

HEILIGE LAND.

Heden ontvangen: Grootte Jaffa SINAASAPPELEN, geurig, saprijk en dunschillig, kistjes van 200 stuks f 6.30, halve kisten f 5.50 en de 50 stuks f 2.

12 bittere ORANGES om te confijten 75 ct.

12 Influenza CITROENEN 50 ct.

N. KATER & Co., Oosterstr.

Amerik. spoorwagenaars hooger. — Centraal en Zuid-Amerik. waarden verdaald. — Europeesche waarden vast. — Koloniale waarden onveranderd.

De beurs verkeerde heden in een gunstige stemming. Van Europeesche waarden bemerkten zich Portugoos, vooral 3 pct. oblig., door een flinkte stijging, op geruchten omtrent Parijs van een nieuwe leening. Turken waren lager, evenals Italianen.

Amerik. staatsfinancien lager voor Mexicanen en Peruviaan waarden. Van Venezuelaan waren Merida's meer gevraagd.

Amerik. spoorwegwaarden sloeten zich in willige stemming aan bij Londen, vooral Union waarden.

Koloniale waarden waren aanvankelijk hooger voor aand. N. H. M., doch liepen in den loop der beurs terug. Pandor. N. W. Pac., met veel vraag, vrij beangrijp hooger.

Mijnwaarden, bij gebrek aan omzet, iets lager.

Tabakswaarden in vaste stemming.

Holl. staatsfinancien onveranderd. (B. B.)

KERN en SCHOOL.

Begroepen tot pred. bij de Ned. Herr. Gem. te Ee (Fr.). P. A. Stoenbaker Moritgion Luyen te Leksmond. — te Zwartsluis, A. Jellema te Herikuum. — te Marken, J. H. Gunning K.B. te Leersum; — te Eist bij Rhinen, C. Linscoed te Ranken o.a.; — te Vahng en Hoovert, A. J. Boosmeijer te Laren (G.).

— Toesal te Garenen: E. J. Hoovert te Staphort en K. Bouthoorn te Groot-Amers.

— Bedanken voor het beroep naar 's Heer Hendricksheden, door A. M. Kaomertus te Zaamslag; — voor Gouda, door G. Maasvelt te Scherpenzeel (Geld.).

— Te Zwolle zijn den 19den dezer getaxamineerd voor zittige handwerken, 8 kandidaten; toegelaten de dames M. L. Borehoven te Leeuwarden, K. H. Bitter te Avereort, J. Bloemen te Almelo en R. Hoekstra te Dookma. — In 't vorige nummer is onder de getaxamineerden vermeld mej. W. A. Blanesca. Dit moet zijn mej. W. A. Beunema.

AANBESTEDING.

GRONINGEN, 20 Febr. Heden had ten gemeentebureau de aanbesteding plaats van het op nieuw verven van eenige schoolbanken der openbare schoolgebouwen, onder bijstelling van al het daartoe benodigde. Op dit werk was ingeschreven door de huisschilders H. Pothof voor f 2.18, J. de Vries van voor f 295, K. Bossius voor f 198 en door H. O. Olthoff voor f 193.

Prijzen der Coupons. Met. Pap. p. 21 f 31; silv. Jan. f 21 f 31; Engelse per pd. st. f 11,21½; dito dito met affd. f 11,21½; Portugesche Fransche f 47,60; Belgische f 47,60; Pruis. Reichsm. f 58,90; Hamburg-Russen f 1,31½; Russen in G. R. f 1,91; Russen in Z. R. f 1,28; Polen per Z. R. f 1,91; Spaansche buiten in fr. per Jull. f 47,60; Spaansche binnen in piast. f 1,30; Amer. Doll. Goud f 2,47.

Beleening	per	Prolongatie 2½ pct.
NEW-YORK	Blotke (sen)	
Wissel op Londen 60 d.	17 Febr. 18 Febr. 19 Febr.	
4 pct. Amerik.	4,88½ 4,88 4,88	
Athlison Topks S. F. Aand.	16½ 16½ 16½	
Id. Second Merq. Bond A	24½ 25 25½	
Id. 4 pct. Gener. hyp-oblig.	78½ 78½ 78½	
Baltimore & Ohio Aand.	35½ 35½ 36	
Canada Southern	30 29½ 29½	
Canadian Pacific	37 37 37	
Central	15½ 15 15	
Chic. Milw. St. Paul gew.	76½ 77½ 77½	
Denver Rio Grande	13½ 13 13	
Denver Rio Grande pref.	46½ 46½ 47	
Illinois Central	94 94 94½	
Loain. en Nashv. gew.	20½ 20½ 21	
Mis. Kans. en Texas	13½ 13 13	
Erie-Spoorweg	16½ 16½ 16½	
N.-Y. Ont. West. gew.	11½ 11½ 11½	
Norfolk & Western pref.	7 7 7½	
Union Pacific	67½ 67½ 67½	
Wabash St. L. & Pac. pref.	18½ 18½ 18½	
PARIS, 20 Febr. Rentie: 102,50, 104,40.		
Wisselkours. — Amsterdam, 20 Febr. Goud. Papier.		
Parijs kort	per 100 fr. f. — f 48,20	
Id. 3 m.	per 100 fr. — 47,65	
Belgische Bankpl. kort	per 100 fr. — 48,07½	
Id. id. 3 m.	per 100 fr. — 47,50	
Weenen 3 m.	per 100 Fl. — 99,50	
Oostenr. Bankpl. 3 m.	per 100 Rm. — 59,42½	
Pruisen kort	per 100 Rm. — 58,55	
Id. 3 m.	per par. — 12,15	
Londen kort	per par. — 12,05	
Id. 3 m.	per par. — 12,05	

HANDELSBERICHTEN.

Ljodice Jun-Aug. 1915. — Petroleum (Amerik.) loco f 7,30, Febr. f 7,30, Maart-Mei f 7,30, Sept.-Dec. f 7,30. Russische loco f 7. — Entr. ANTWERPEN, 20 Febr. Amerik. Petroleum per Febr. fr. 15¼; April-Mei fr. 16; + laatste m. fr. 16¼; Russ. in loco fr. 14¼.

Spek Short middles per Febr. 67 + 68, Backs 60 + 70. Rensal Wilcox per Febr. 71. — Mei 72½.

PARIS, 20 Febr. Raspolle loco, mod. 56,25, Maart 56,50, Maart-April 56,50, 4 mod. van Mei 56. — Ljodice loco, mod. 48,25, Maart 48,50, Maart-April 48,75, 4 mod. van Mei 48,50.

Spieltus loco, mod. 31,75, Maart 32,25, Maart-April 32,50, 4 mod. van Mei 32. —

Sukker 60 gr. Dadelijk 33,25 + 33,75, dito witte no. 3, loco, mod. 34,50, Maart 35,10, 4 mod. van Mei 34,80, 4 mod. van Oct. 33,10, dito raffiniseerd 104. — + 104,50.

Mel 19 sperken loco, mod. 41,25, Maart 41,50, 4 mod. van Maart 41. —, 4 mod. van Mei 42,50.

Tarwe loco, mod. 18,00, Maart 18,25, 4 mod. van Maart 18,40, 4 mod. van Mei 18,60.

Rogge loco, mod. 16,40, Maart 16,60, 4 mod. van Maart 16,10, 4 mod. van Mei 16,30.

BEEMEN, 20 Febr. Petroleum loco 5,90. Rensal Wilcox loco 30¾. Armour —.

HAMBURG, 20 Febr. Raspolle loco 48. — Petroleum loco 5,90 5. —, —, —, Rensal Steam 38. —.

Koffie. 19 Febr. verkocht op termijn 11500 b. Men soeert: 20 Febr. Levering per Maart 63¼. Mei 64½. Sept. 61½. Dec. 67½.

HELEEN, 20 Febr. (Vroegk.) Rogge Mei 195,50, Juni 195,50, Juli 197,25. Raspolle Mei 47. —, Oct. 47,30. Tarwe Mei 155. —, Juni 156. —.

HELEEN, 20 Febr. (Sloek.) Rogge Mei 155,25, Juni 155,25, Raspolle Mei 46,90, Oct. 47,25. Tarwe Mei 155,25, Juni 155,25. Spieltus loco 35,10, Mei 36,60, Sept. 35,80. —.

HEULEN, 20 Febr. Tarwe, vroege, dadelijk 16,50, Maart 16,00, Mei 16,00. Rogge, vroege, dadelijk 17,75, Maart 16,60, Mei 16,60. Raspolle dadelijk 41,50, Mei 40,50; Oct. 40,50.

LONDEN, 20 Febr. 2 Tarwelidings ten verkoop aangeboden.

LONDEN, 20 Febr. Ter vermarkt zijn aangevoerd: Rendoren —, Schapen en Lammeren 1000, Kalveren 40, Varkens 40. Prijzen: beste Rendoren 0,0 + 0,0 Schapen en Lammeren 5,4 + 5,5, Kalveren 3,2 + 3,2, Varkens 2. + 2,6.

LONDEN, 20 Febr. Metaal. Straits Tin containt 60 —/pct., op 3/4 m. 66,10/pct. Koper containt 44,15/pct. op 3/4 m. 43,75/pct. Lood 11,75/pct. Zink 14,15/ + 14,17/5 pct.

GLASGOW, 20 Febr. Ljser. M/v. coelen contant 47¼/5. LIVERFOOL, 20 Febr. Katoen. Verkocht 12000 b. Smeuring gedrukt. Invoer 1000 b. —.

NEW YORK (Goedersbericht).

	17 Febr.	18 Febr.	19 Febr.
Katoen middling Upland	77½	77½	77½
" leering Febr.	7,00	7,12	7,26
" Mei	7,61	7,64	7,66
Petroleum, raffin. in kisten	8,25	8,25	8,25
" Pipe-line cert.	109	107	105½
" raffineerd	7,35	7,35	7,35
Rensal Western Steam	5,75	5,75	5,75
Mals Western	38	38	38½
" per Febr.	36½	36	36½
" per Maart	—	—	—
Sukker 96 pct. centrifugal	—	—	4½
" Manowal	35	35	35
Tarwe, vroege, no. 1 Northern	75¼	76½	78
" Roode Winter	61½	61,50	61,50
" Lev. loopende mad.	78¼	78¼	78¼
" Maart	70½	70	70½
" April	—	—	—
" Mei	71½	71½	71½
Koffie Rio 7 lev. ord. Maart	12,60 65	12,70,80	12,65,70
" " " Mei	12,05,10	12,15,20	12,05,10
" " " Juli	13¼	13¼	13¼
Mel voorjaar	8,75	8,75	8,75
Zilver	67½	67½	67½

WEER- en RIVIERBERICHTEN.

PARIS, 20 Febr. Weersgesteldheid Zucht.

HEULEN, 20 Febr. Rijnh. 141 cm. Val 0,05 m. Weersgesteldheid: Helder.

PETERSBURG, 20 Febr. Weersgesteldheid: Vast.

ARNHEM, 20 Febr. Rivierstand 8,05 m. Val 6,01 m.

KAMPEN, 20 Febr. Rivierstand 0,21 m. Was 0,05 m.

St. ANDRIES (Maas), 20 Febr. Rivierstand 2,86 m. Val 0,06 m.

ZEEZIJDINGEN.

GRONINGEN, 20 Febr. vertr. Hanne IX, m., Hamburg.

DELEZIJL, 19 Febr. aangek. Bohus, De Goede Verwachting, Leer.

Vetr. Peris, st. Dundee; de Vries, Patrimonium, Leer; v. d. Veer, Voorwaarts, Bremen.

MAASSLUIS, 19 Febr. vertr. Spaarzaam, st. Newyork; Burgemeester van Vollenhoven, st. Duinkerken; Thasso, st. Bilbao.

ROTTERDAM, 19 Febr. zittik. Kramer, Spet Mes, Inverness.

VLISSINGEN, 19 Febr. gep. van Antwerpen Duits, Willemia, Portsmouth.

ADEN, 19 Febr. vertr. Burgemeester den Tex, st. van lat. n. Amst.

LISSABON, 19 Febr. aangek. Juno, st. Cadix.

CUXHAVEN, 18 Febr. aangek. Klugkiss, Ansehiana Alberta, Delfzijl.

LONDEN, 19 Febr. Het Ned. st. Caledonia heeft op de Tyne door aanvaring seihske bekemen aan de bakboordzijde.

LAATSTE BERICHTEN.

HARLINGEN, 20 Febr. aangek. Widgeon, st. Londen.

NIJWEDIEP, 20 Febr. aangek. Sername, Ned. oorlogssch., Noordzee; Zeehoofd, Ned. zonnensch., Id.

LIJMUIDEN, 20 Febr. vertr. Pirus Willem IV, st. van Amst. n. Suzanne; Neptus, st. Bremen; Mars, st. Hamburg; Jupiter, st. Lissabon; Nias, Ned. st. Batavia.

AMSTERDAM, 20 Febr. aangek. Etua, st. Reval; Eise, st. Hamburg; Hestraam, st. Londen; Doelwijk, st. Goote.

MAASSLUIS, 20 Febr. aangek. Holland, st. Londen; Iberis, st. Oostlond; Ary Scheffer, st. Havre.

Voorpost Amsterdam, st. Newyork.

Vetr. Professor Buy, st. Hail; Kramer, Spet Mes, Inverness.

ALGIERS, 14 Febr. vertr. Telemachus, st. v. Amsterd. n. Java.

ARENDAAL, 20 Febr. wance. Sommer, Adelaar, Harting.

BATAVIA, 20 Febr. aangek. Princes Marie, st. Amsterdam; Sidsk, st. Rotterdam.

WIGHT, 20 Febr. gep. Spaarzaam, st. v. Rotterdam n. Newyork.

BREMEN, 19 Febr. vertr. Boerma, Onderneming, Vliedingen.

GRANVILLE, 15 Febr. vertr. Jangerhaus, Gebina, Hamburg.

GRAVENSEND, 19 Febr. aangek. Savarier, st. Rotterdam; Arendo, st. Id.

JERSEY, 17 Febr. aangek. Oostzee, sleepb., Rotterdam, met een baggermachine op sleepvoet.

KOPENHAGEN, 19 Febr. aangek. Ariel, st. Amst.

LISSABON, 20 Febr. vertr. Juno, st. Amst.

PERIM, 19 Febr. gep. Decoulon, st. v. Bat. n. Amst.

PIRAEUS, 20 Febr. aangek. Pollux, st. Patras.

PLYMOUTH, 17 Febr. binnengel. wegen tegenwind de Winter, Spet Nostra, v. Nantes n. Rotterdam.

SORABARJA, 20 Febr. aangek. Urken, Johanna, Rott.

LONDEN, 20 Febr. Het st. Kessler zit nog steeds aan den grond. De vaart is gestremd en 25 zonnenschepen worden daardoor veert opgehouden.

daar 's avonds teruggekeerd, vond zij de woning verbrand en daarmee alleen wat zij bezat.

Spaarzaam als ze altoos was geweest, verloor ze op eens haar bed, haar goeden voorraad van onder- en bovenzakleeders, een eikenhouten kabinet, waarin ze haar goud en silver en andere zaken van waarde geborgen had.

Ondergeteekenden, met haar treurig lot begaan, roepen door deze het medelijden in van Groningers ingezetenen voor de van alles beroofde. Ze willen zich gaarne belasten met de ontvangst van giften, zoowel in geld als kleederen en zullen van 't ontvangene melding maken.

G. POSTMA, Achterweg.
B. F. BRUGSMA, Vlieduit.

Reeds werd toegezegd door den B. v. O. f 5,00; ontvangen van G. P. f 5,00; van N. v. B. f 2,00; van K. L. K. f 1,00; van mev. S. f 1,00 met wat kleeren; van M. A. B. f 1,00; van P. N. f 2,50.

** Voor de BEWIJZEN van DEELNEMING, onderzonden na het overlijden van onze geliefden broeder en behuwd-broeder, den heer R. U. HESSELINK, betuigen wij onsen HARTELIJKEN DANK.

Gronoweg, 20 Februari 1896.

M. HESSELINK.
S. HESSELINK — BAKKER.
J. GORTER.
J. SANDERS — HESSELINK.

VINCENT VAN GOGH tentoonstelling Vrijdag 21 Febr. opening, om 8 uur in de Harmonie lezing over van Gogh en moderne kunst. — Doorloopende kaart met lezing f 1.00; doorloopende kaart f 0.50. Entrée f 0.25. Duur der expositie 6 dagen.

De Remontecommissie zal van 23-29 Maart de provincie Groningen bezoeken tot het aankopen van 4- en 5jarige PAARDEN, terwijl ook enkele sterk ontwikkelde 3jarige paarden kunnen worden gekocht.

Personen, die paarden aan de commissie wenschen te laten zien, worden verzocht daarvan vóór 5 Maart opgave te doen aan den Majoor KROMHOUT te Bergen op Zoom; zullende daarna aan ieder hunner worden medegedeeld plaats, dag en uur, waarop zij gelegenheid zullen hebben hun paarden aan de commissie voor te stellen.

De Voorzitter, Majoor KROMHOUT.

NIUWE SCHOUWBURG.

Directie LAMBERTS & KUHN.

ZONDAG 23 Februari 1896.

„Eeersavond voor den Heer C. P. T. BIGOT”.

„Oom Bräsig”.

Tooneelspel in 5 bedrijven naar FRITZ REUTER

Zacharias Bräsig . . . de heer BIGOT.

BUREAU geopend 6½ uur. AANVANG 7¼ uur.

Prijzen der plaatsen: f 1,00, f 0,75, f 0,50, f 0,40 en f 0,25.

Logo grillee en logo d'aurant scène f 2 per plaats.

Plaatsbespreking als gewoonlijk.

Wegens de groote drukte DES ZATERDAGSAVONDS met onze BOTER van 1½ pond, stellen wij ieder gebruiker van deze boter in de gelegenheid HEDEN, VRIJDAG, bij elk pond boter van 35 ct. een half pond BOTER cadeau te ontvangen, met 1 ons HAM of 3 EIERN; bij een pond boter van 45 ct. een half pond BOTER met 1 ons HAM of 4 EIERN en bij een pond boter van 50 ct. een half pond BOTER met 1 ons HAM of 5 EIERN.

Daarbij nog een BORDJE cadeau.

Koninkl. Vereeniging Het Ned. Tooneel.

Dinsdag 25 Februari 1896.

„OM DE KROON”

Drama in 5 bedrijven van FRANÇOIS COPPEE.

Met medewerking o. a. van de Dames: BRONDGEEST—BOUWMEESTER, HOLTROP—VAN GELDER, VAN DOMMELEN—BIERSMANS, DE LEUR, COERDES en de Heeren: LOUIS BOUWMEESTER, ROJAARDS, ISING, VAN SCHOONHOVEN, DE JONG, HOLTROP, VAN ZUYLEN.

Bureau geopend 6½ uur. Aanvang 7¼ uur.

Prijzen der plaatsen: f 2, f 1,50, f 1,25, f 1, f 0,40.

Plaatsbespreking als gewoonlijk.

Rijksnormaallessen

te Groningen.

Zij, die met 1 April a.s. van bovenbedoelde LESSEN wenschen gebruik te maken, moeten zich, voor 20 Maart, aanmelden bij onderzettekende onder-insending van: eene geboorte-acte, waaruit blijkt, dat de aspirant minstens 14 jaar oud is; eene of meer getuigschriften en eene verklaring van OUDERS of VOOGDEN, dat zij hun kind of pupil voor 'tonderwijs wenschen te bestemmen.

DAG en PLAATS van 't EXAMEN worden belanghebbenden nader bekend gemaakt.

De directeur: J. VAN DEN BERG.

Failissement. Verificatie.

Bij vonnis van de Arrondissements-Rechtbank te Groningen, d.d. 20 Februari 1896, is verklaard in staat van FAILISEMENT FRANS BARTELO BARTELDIS, winkelier, wonende in de Agrioolastraat te Groningen, met benoeming van den Edel Achtbaren Heer Mr. F. G. KOOL, rechter in gemelde Rechtbank, tot Rechter-Commissaris, en van den ondergeteekende tot Curator; met bepaling, dat dit failissement een aanvang heeft genomen op den 19den dezer.

Vooris worden de SCHULDEISCHERS in dien boedel opgeroepen, om op ZATERDAG 29 Febr. 1896, 's voormiddags te elf uur, te verschijnen in het Paleis van Justitie in de Oude Boteringestraat te Groningen, ten einde alsdan tot de VERIFICATIE hunner VORDERINGEN over te gaan.

De Curator Mr. A. W. F. H. SÄNGER, adv.-proc. Kantoor Westersingel.

15000 Woorden. 550 Pagina's.

KRAMER'S WOORDENTOLK.

11e druk. Verkort. f 1.25.

bevattende de vertaling en verklaring van de meest gebruikelijke

Vreemde Woorden en Uitdrukkingen,

waarvan de kennis voor den Ambtenaar, Koopman, Fabrikant, Kunstenaar, Dagbladlezer enz. eene dagelijksche behoefte is.

Gebonden in geheel linnen band.

G. B. VAN GOOR ZONEN, Gouda.

Wegens de groote drukte DES ZATERDAGSAVONDS met onze BOTER van 1½ pond, stellen wij ieder gebruiker van deze boter in de gelegenheid HEDEN, VRIJDAG, bij elk pond boter van 35 ct. een half pond BOTER cadeau te ontvangen, met 1 ons HAM of 3 EIERN; bij een pond boter van 45 ct. een half pond BOTER met 1 ons HAM of 4 EIERN en bij een pond boter van 50 ct. een half pond BOTER met 1 ons HAM of 5 EIERN.

Daarbij nog een BORDJE cadeau.

Inleiding

◀ 2 Pagina uit de *Nieuwe Groninger Courant* van 21 februari 1896, detail. Collectie Groninger Archieven.

Mariëtta Jansen

'Het ondergaan van de historische emotie is een gewaarwording, alsof achter het gegeven veld van ons leven het verleden nog gaande is. In de voortdurende vatbaarheid voor deze ontroering ligt de grond van onze historische belangstelling. Zij ligt daar, waar de tijd bezwijkt en de tegenstelling nu en voorheen ophoudt.'¹

Johan Huizinga

³ Johan Huizinga in zijn studeerkamer in Groningen, ca. 1895-1897, met boven zijn bureau een litho van Theo van Hoytema die als bijvoegsel bij *De Kroniek* van 27 oktober 1895 werd uitgegeven (afb. 53). Fotograaf onbekend. Foto particuliere collectie, Amsterdam.

Voorspel

Bijna honderddertig jaar geleden vond er in de stad Groningen een opmerkelijke gebeurtenis plaats. Een zestal studenten van de Rijksuniversiteit nam in 1896 het initiatief om de plaatselijke bevolking in contact te brengen met het dan nog vrijwel onbekende werk van Vincent van Gogh (1853-1890). Het zou zelfs de grootste Van Gogh-tentoonstelling in Nederland worden tot dan toe. De studenten die aan de wieg stonden van deze gedenkwaardige gebeurtenis organiseerden in de periode 1895-1897 ook andere exposities van met name eigentijdse kunst die eveneens van betekenis waren. Ze vonden alle plaats in de bovenzalen van het Groninger Museum van Oudheden aan de Praediniussingel, dat nog niet zo lang tevoren zijn deuren voor het publiek geopend had (afb. 4, 22, 45, 50).

Een van die studenten was Johan Huizinga, de later vermaard geworden cultuurhistoricus (afb. 3). Aan het einde van zijn leven memoreerde hij de belevenissen uit zijn studententijd in Groningen in zijn autobiografie *Mijn weg tot de historie*. Deze primaire bron vormt het uitgangspunt om de gangen van deze studenten zoveel jaar na dato nog eens na te gaan, en het aantal tentoonstellingen dat ze organiseerden in kaart te brengen. Dat bleken er namelijk meer dan tot nog toe bekend: het waren er maar liefst acht.² Huizinga noemde in zijn autobiografie de namen van deze ouderejaars studenten, die in de komende hoofdstukken uitgebreider aan bod zullen komen. Naast Johan Huizinga zelf waren dat Albert Schilthuis, die rechten studeerde, en de studenten geneeskunde Willem Leuring, Reintjo Rijkens, Christiaan van Valkenburg en Jakob Huizinga, de twee jaar oudere broer van Johan.³

Hoewel deze jongemannen niet de eerste studenten in Nederland waren die het initiatief hadden genomen om een ten-

9 Conceptplan voor de uitbreiding van Groningen op de te slechten vestingwallen, 1874, getekend door ingenieur F.W. van Gendt. Collectie Groninger Archieven.

In 1891 besloot de minister van Waterstaat, Cornelis Lely, dat Groningen een nieuw, passend hoofdstation zou krijgen. Dit zou een ‘station eerste klasse’ zijn, een categorie die alleen voor de belangrijkste steden weggelegd was. Architect Isaac Gosschalk kreeg de opdracht een ontwerp te maken, op basis van een plattegrond die van tevoren door de Staatsspoorwegen was vastgesteld. Er verrees een groot station in neorenaïssancestijl, die overal niet heel streng werd volgehouden. Veel stielelementen herinneren eerder aan de middeleeuwse gotiek. Hoewel er ‘anno 1895’ op de gevel staat, werd het pand dus pas begin 1896 opgeleverd. Het was voorzien van allerlei *state of the art* voorzieningen, zoals stoomverwarming.⁴

Met het station maakte Groningen een statement over zijn positie: het centrum van het Noorden, dat zeker niet achterloopt op de rest van het land. Het gebouw is een stenen manifestatie van het Groningse zelfbeeld. De decoratie – met name de tegeltableaus van F.H. Bach in de stationshal – laat dat zien in een mengeling van traditionele symboliek, verwijzingen naar de regionale economie en vieringen van vooruitgang (afb. 23, 24).⁵ Groningen bevond zich in 1896 midden in een periode van grote demografische en economische veranderingen. Ook vonden er grote ingrepen plaats in het stadsbeeld. Zo werden de stadswallen geslecht, waardoor plotseling veel ruimte beschikbaar kwam. In korte tijd was bovendien de rol van gezondheidszorg, handel, landbouw, nijverheid en wetenschap sterk veranderd in Groningen. Hoe stond de stad er eigenlijk voor op het gebied van de thema’s waar met de decoraties van het hoofdstation naar verwezen werd?

Het aarden korset

De opening van het nieuwe Groningse hoofdstation kunnen we vooral zien als een symbolische mijlpaal in de ontwikkeling van de stad. Hoewel rond 1900 een aantal ingrijpende veranderingen plaatsvond in de Groningse samenleving, hadden deze een aanloop van decennia. Op het gebied van de gezondheidszorg kwam de eerste aanzet tot modernisering halverwege de negentiende eeuw. Sibrandus Elzo Stratingh promoveerde in 1858 op een proefschrift over de invloed van de woonomstandigheden op de volksgezondheid in de stad. Met deze publicatie was Stratingh een van de eerste Groningse zogeheten hygiënisten, een beweging die zich in Nederland inzette voor preventieve gezondheidszorg. Stratingh stelde dat de stadswallen de luchtcirculatie belemmerden (afb. 9). Het was het slechtst gesteld aan de zuidkant van het stadscentrum, vlak binnen de stadswallen. Daar stonden veel kleine woningen in smalle stegen, waar nauwelijks zonlicht kwam. De beplanting van de wallen, die hoofdzakelijk bestond uit drie parallelle rijen gesnoeide iepen, verergerde de situatie volgens hem.⁶

Zijn ideeën sloegen aan; bovendien waren de stadswallen ook een belemmering voor de groei van de stad. Maar het stadsbestuur stond machteloos: de vestingwerken waren in

10 De Boteringepoort aan het einde van de Nieuwe Boteringestraat, gefotografeerd door Fr. Jul. von Kolkow in 1877. Collectie Groninger Archieven.

bezit van het Ministerie van Defensie en alleen de landelijke regering kon beslissen over de slechting ervan. De oorlog die in 1870 uitbrak tussen Frankrijk en een aantal Duitse staten bespoedigde de besluitvorming. De Duitse coalitie, aangevoerd door Pruisen, rukte met weinig moeite op naar Parijs. De uitgebreide vestingwerken van deze stad bleken tijdens dit conflict weinig nut te hebben tegenover de moderne Duitse artillerie. Dit vormde in Nederland de aanleiding voor de invoering van de Vestingwet in 1874. Hierdoor mocht ook Groningen zijn stadswallen slechten (afb. 10).⁷

Op de vrijgekomen gronden werden onder andere het Noorderplantsoen, een aantal villabuurtjes (afb. 11) en het Academisch Ziekenhuis gebouwd. Dit ziekenhuis, dat in 1903 geopend werd, kreeg alle modernste voorzieningen. Zo waren er in alle behandelkamers en patiëntenverblijven stoomleidingen waarmee de ruimtes konden worden ontsmet. Ook de laboratoria waren uitgerust met de nieuwste apparatuur. Dit alles was een grote verbetering ten opzichte van het oude ziekenhuis dat in het voormalig Westindisch huis aan de Munnekeholm gevestigd was.⁸

11 Nieuwbouw aan de Zuidersingel (tegenwoordig Ubbo Emmiussingel) in 1885, door een onbekende fotograaf. Collectie Groninger Archieven.

32 Richard Roland Holst, *Tuinhoek met Oost-Indische kers*, 1891, olieverf op paneel, ca. 51 x 70,5 cm. Als cat.nr. 63, *Zon* op de driejaarlijkse tentoonstelling bij Pictura in 1892. Rijksmuseum Amsterdam.

33 Willem Bastiaan Tholen, *Schetsavond op het oude Pulchri*, 1888-1889, olieverf op doek, 40 x 65 cm. Waarschijnlijk als cat. nr. 133, *Teekensavond* op de driejaarlijkse tentoonstelling bij Pictura in 1892. Stedelijk Museum Amsterdam.

34 Martinus van Andringa, *Lizzie*, 1896?,
zwart krijt en aquarel op papier,
50,8 x 28 cm. Rijksmuseum, Amsterdam.

den drie jaar eerder nog ontbroken.⁶ Juist onder hun inzendingen bevinden zich de schilderijen die Huizinga dertig jaar later nog op het netvlies gebrand stonden: *Een straat in het Oosten* van Bauer (niet geïdentificeerd), *Zon* van Roland Holst (afb. 32) en *Vroeg voorjaar* van Verster (afb. 31).⁷ De suggestie van een van de commissieleden – hoogstwaarschijnlijk Huizinga zelf – om ook Jan Toorop aan te schrijven, wordt echter van de hand gewezen.⁸ Pas in 1902 is op een Groningse driejaarlijkse een werk van Toorop te zien.⁹

Waarschijnlijk had Willem Alberda van Ekenstein, de voorzitter van Pictura, juist het werk van deze jongere schilders op het oog toen hij in zijn openingswoord opmerkte: ‘Er zullen schilderijen zijn, die op misschien velen een minder aangename indruk maken.’¹⁰ Al was Toorop blijkbaar nog een brug te ver, het was wel de bedoeling van het bestuur en de tentoonstellingscommissie om de publieke opinie te prikkelen; zij meenden, aldus Alberda van Ekenstein ‘aan die verschillende kunstuitingen recht te moeten doen en de kritiek, de stem van het publiek, te laten spreken.’ De kritische houding van het Groningse koopkrachtige publiek blijkt uit een lijstje in de *Nieuwe Groninger Courant* na afloop van de tentoonstelling, dat de vijftien verkochte schilderijen vermeldt, vrijwel zonder uitzondering landelijke voorstellingen met een hoog Haagse School-gehalte, en niet één van de werken van de jongere generatie.¹¹

Kunst beschouwen bij Pictura

De tentoonstellingen van levende Nederlandse meesters waren in deze periode ongetwijfeld de hoogtepunten in het bestaan van Pictura. Het kunstlievend genootschap was in 1831 opgericht om het ‘kunstgevoel’ van het Groningse publiek te bevorderen, onder meer door het organiseren van zogeheten kunstbeschouwingen: pop-up-tentoonstellingen van collecties in portefeuilles, die het genootschap leende van kunsthandels, verzamelaars, kunstenaarsverenigingen zoals Arti et Amicitiae uit Amsterdam en Pulchri Studio uit Den Haag, en soms ook rechtstreeks van kunstenaars.¹² Bij wijze van vergoeding voor de bruikleen werden uit de portefeuille aankopen gedaan, vaak ook door Pictura zelf. De collectie die het genootschap op die manier opbouwde, kon op haar beurt worden gebruikt voor kunstbeschouwingen van verenigingen elders. De portefeuilles bevatten in de regel werken op papier, die de leden van Pictura tijdens de kunstbeschouwingen aan elkaar doorgaven. Hoe dat – op veel kleinere schaal – in zijn werk ging, zien we in een schilderij van Wolter Gockinga dat een dergelijke tijdspassing toont in de salon van de deftige Groningse familie De Marees van Swinderen in het midden van de negentiende eeuw (afb. 35).

Tekeningen en aquarellen kwamen tijdens de kunstbeschouwingen van Pictura niet ingelijst aan de wand te hangen. Dat blijkt bijvoorbeeld als in 1891 het aanbod van de Rotterdamse verzamelaar J.J. Tiele om zijn collectie uit te lenen na enig heen en weer schrijven wordt afgeslagen: ‘[...]

51 Bericht in de *Nieuwe Groninger Courant* van 13 december 1895. Collectie Groninger Archieven.

Zes studenten

Wie deze studenten waren en wat precies hun drijfveren zijn geweest om nu juist moderne kunst in Groningen te willen presenteren, zal gaandeweg aan de orde komen. Ongetwijfeld lag er een verlangen aan ten grondslag om in Groningen meer eigentijdse beeldende kunst te zien en te tonen. Wat de studenten daarbij aanvankelijk voor ogen stond is te lezen in een bericht in de *Nieuwe Groninger Courant* van 13 december 1895:

‘Naar wij vernemen is door eenige heeren het plan opgevat te Groningen dezen winter eenige tentoonstellingen te houden, uitsluitend van moderne schilder- en teekenkunst. De eerste expositie zal bestaan uit eene verzameling aquarellen, teekeningen, studies en lithographieën van Th. van Hoytema [...]. Later zullen worden tentoongesteld een verzameling prenten van moderne Fransche teekenaars als Steinlen, Lautrec, Ibels, Chéret, Mars e.a., eene collectie schilderijen en teekeningen van Toorop en eene van Vincent van Gogh.’⁵

Uit deze aankondiging komt al duidelijk naar voren dat de heren in kwestie vooral van zins waren om niet alleen hedendaagse, maar voor die tijd ook tamelijk vooruitstrevende kunst van zowel binnen- als buitenlandse kunstenaars in Groningen te tonen. Uiteindelijk zouden zij zelfs acht exposities naar het Noorden brengen. De locatie waar die tentoonstellingen zouden plaatsvinden wordt in dit bericht nog niet nader aangeduid, maar ongetwijfeld hadden de studenten ook toen al hun zinnen gezet op het nieuwe Museum van Oudheden als zijnde een bijzonder geschikte en aantrekkelijke locatie voor hun verrassend moderne plannen.

Een van die studenten was Johan Huizinga. Hij blikte decennia later in zijn autobiografie *Mijn weg tot de historie* terug op de belevenissen uit zijn Groningse studententijd en de mede door hem georganiseerde tentoonstellingen en schreef daarover:

‘Het is wellicht hier de geschikte plaats, om een uiteenzetting in te lasschen, die weliswaar niet regelrecht de voortgang van mijn studiën betreft, maar daarmee toch eng verband houdt en waarvan de kennis van meer dan enkel persoonlijk belang is. Het zijn de tentoonstellingen van moderne kunst, tusschen de jaren 1895 en 1897 te Groningen gehouden. In den loop van 1895 kwam Willem Leuring, die reeds verscheiden jaren te Leiden medicijnen had gestudeerd, te Groningen zijn studie voltooien. Met zijn vriendenkring deelde hij de vurige belangstelling voor de toenmaals allernieuwste kunst, maar dat niet alleen, hij kende een aantal van die kunstenaars, die wij vereerden, zonder eigenlijk hun werk te kennen, persoonlijk. Hij opende ons de mogelijkheid, om dank zijn bemoeienis, tentoonstellingen van die kunst te arrangeeren. Er vormde zich geheel spontaan een groepje van oudere studenten, dat met Leuring die zaak ter hand nam. Het werd geen clubje en geen comité, het bleef een los groepje, dat enkel in zake kunsttentoonstellingen bijeenkwam en overleg pleegde, en dat ook na de korte periode, waarin het werkzaam was, weer in zijn elementen uiteenviel. Het waren met Leuring, later Dr Leuring, huidspecialist in den Haag, die vroegtijdig zijn praktijk neerlegde en op zijn landhuis te Mook gestorven is, Albert Schilthuis, nu Mr Albert Schilthuis te Santpoort-Station, R. Rijkens, later arts te Amsterdam, thans ook reeds overleden, Jakob Huizinga, mijn broeder, nu rustend arts tijdelijk te Hilversum, C.T. van Valkenburg, nu Dr C.T. van Valkenburg, neuroloog-psychiater te Amsterdam, en ik. Onze eerste tentoonstelling was gewijd aan litographisch werk van Th.H. van Hoytema, in het najaar van 1895. Ik heb echter zelf deze evenmin als de daarop spoedig gevolgde Van Gogh-tentoonstelling, gezien, daar ik toen te Leipzig vertoefde. De tentoonstelling van werk van Vincent van Gogh moet voor Groningen een evenement zijn geweest. De meeste werken van Vincent waren toen nog in het bezit van Mevrouw Bonger-van Gogh, en stonden niet of nauwelijks ingelijst, op een zolder in Bussum. Maar zooals gezegd ik heb die expositie niet gezien.’⁶

Huizinga voegde deze interessante passage overigens pas later aan zijn memoires toe. Hij deed dit naar aanleiding van een vraag die Johan Dijkstra, lid van de Groninger kunstenaarsvereniging De Ploeg, hem in 1943 hierover had gesteld en waar later meer uitvoerig op zal worden ingegaan.⁷

Vier van de door Huizinga genoemde studenten waren medici in spe, Huizinga en Schilthuis daarentegen studeerden respectievelijk Nederlandse letteren en rechten. Van deze jongemannen zouden Johan Huizinga, Willem Leuring en Reintje Rijkens, en in mindere mate ook Jakob Huizinga, bij het organiseren van de exposities het meest op de voor-

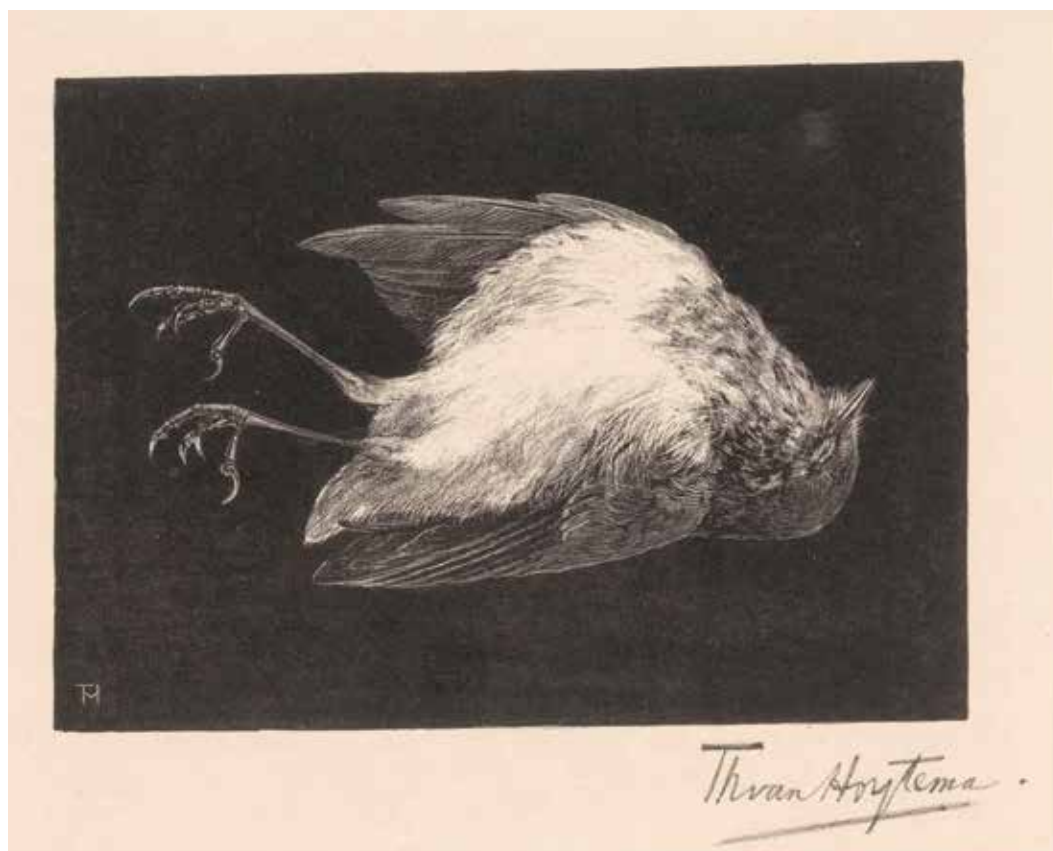
grond treden. Christiaan van Valkenburg heeft naderhand zijn herinneringen aan zijn vriendschap met Johan Huizinga op papier gezet en in dat verband over de tentoonstellingen geschreven, maar over de jurist Albert Schilthuis en zijn rol in dit geheel is weinig bekend.⁸ Hij vertrok na zijn promotie in juli 1896 richting Pretoria en heeft dus alleen het eerste deel van de reeks meegemaakt.⁹ Johan Huizinga kon zelf de eerste drie tentoonstellingen niet bijwonen – hij verbleef, zoals hij zelf noteerde, voor zijn studie in Leipzig – maar er zouden andere volgen waarin hij wel degelijk een inbreng had, zoals die over Toorop en Thorn Prikker en de tweede tentoonstelling over Vincent van Gogh in 1897.

Naast Huizinga was het vooral Willem Leuring – de enige die niet uit het Noorden afkomstig was – die een belangrijk aandeel heeft gehad in de totstandkoming van de exposities. Hij bracht de nodige kennis op het gebied van eigentijdse kunst met zich mee naar Groningen en maakte blijkbaar grote indruk op zijn medestudenten, omdat hij de kunstenaars die zij ‘vereerden’ hoogstpersoonlijk kende. Leuring was wat dat aangaat een belangrijke schakel tussen het Noorden en het Westen van het land. Tijdens zijn studentenjaren in Leiden was hij reeds bevriend geraakt met kunstenaars zoals Johan Thorn Prikker, Jan Toorop en H.P. Bremmer. Als student kocht hij al in 1892 een tekening van Prikker; daarmee was hij de eerste die een werk van de kunstenaar verwierf.¹⁰ Tussen beiden ontstond een vriendschap voor het leven, ook nadat Prikker zich in 1904 in Duitsland had gevestigd.¹¹

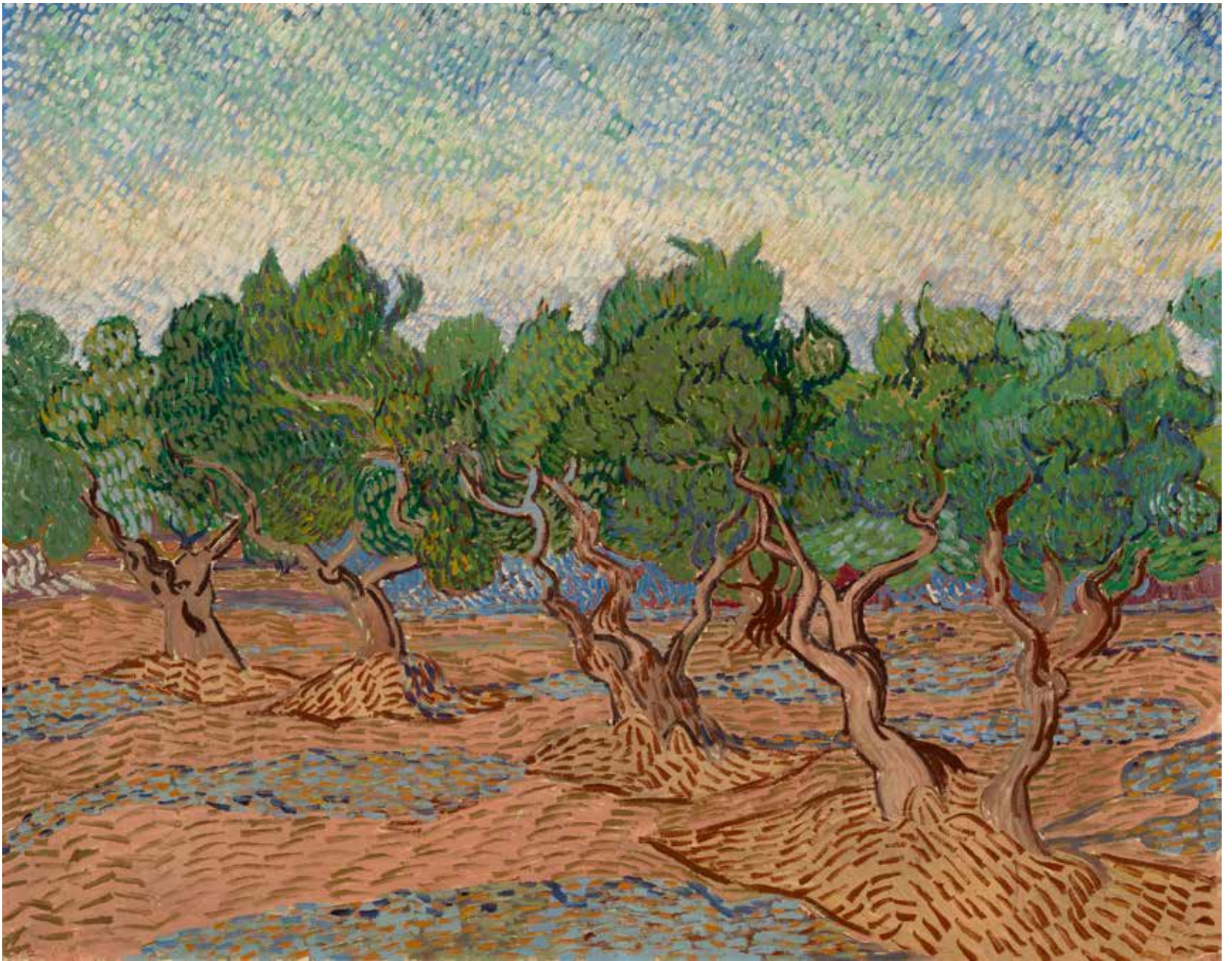
In het najaar van 1893 verhuisde Leuring vanuit Leiden, waar hij al vanaf 1884 stond ingeschreven als student medicijnen, naar Groningen om daar zijn studie af te ronden.¹² Waarom is niet bekend, maar Leuring was voor een student

niet de allerjongste meer, en mogelijk was het studentenleven in Leiden door zijn veelzijdige interesses, zoals roeien op hoog niveau en vriendschappen met tal van kunstenaars, niet bevorderlijk geweest om zijn studie succesvol af te ronden?¹³ Johan Thorn Prikker wist een vriend te vertellen dat Leuring in Groningen ‘de bacteriologie’ bestudeerde; hij miste Leuring na diens vertrek uit Leiden omdat de student een ‘fotografie-toestel’ bezat waarmee hij ook wel eens Thorn Prikkers werk vastlegde.¹⁴

In Groningen adapteerde Leuring zich vermoedelijk al snel aan zijn nieuwe omgeving. Hij kwam in contact met een groepje gelijkgezinde studenten dat zich net als hij niet alleen interesseerde voor eigentijdse beeldende kunst en literatuur, maar ook de ambitie had om het plaatselijke kunstleven eens op de schop te nemen. In zijn herinneringen aan zijn vriendschap met Johan Huizinga omschreef Christiaan van Valkenburg Groningen als ‘vanouds geen kunststad’. De stad droeg weliswaar ‘roem op Israëls en Mesdag’, maar die werkten inmiddels ergens anders. De studenten beoogden verandering en wilden de Groningers juist laten kennismaken met een ‘jonge vernieuwde schilderkunst.’ De tentoonstellingen die zij brachten, bleken volgens Van Valkenburg in het ‘Groningsche stadsleven gebeurtenissen van belang.’¹⁵ Al het werk deden de studenten zelf. Ze bespanden de ‘muren met een gepast lijkend bekleedsel, hingen de schilderijen op, en maakten de omgeving zoals zij vonden dat het hoorde.’ Daarnaast zorgden ze ‘ter introductie, waar het noodig scheen, voor een passende reclame door stukjes in het plaatselijke blad te schrijven.’ Al deze inspanningen dienden, aldus Van Valkenburg, om in ‘onze kleine Universiteitsstad belangstelling te wekken voor nieuwe en onvoldoend gekende kunst.’¹⁶

52 Theo van Hoytema, *Dood roodborstje*, ca. 1895, lithografie op papier, 15 x 18,5 cm (bladmaat). Rijksmuseum, Amsterdam, schenking van de Firma Ferwerda en Tieman.

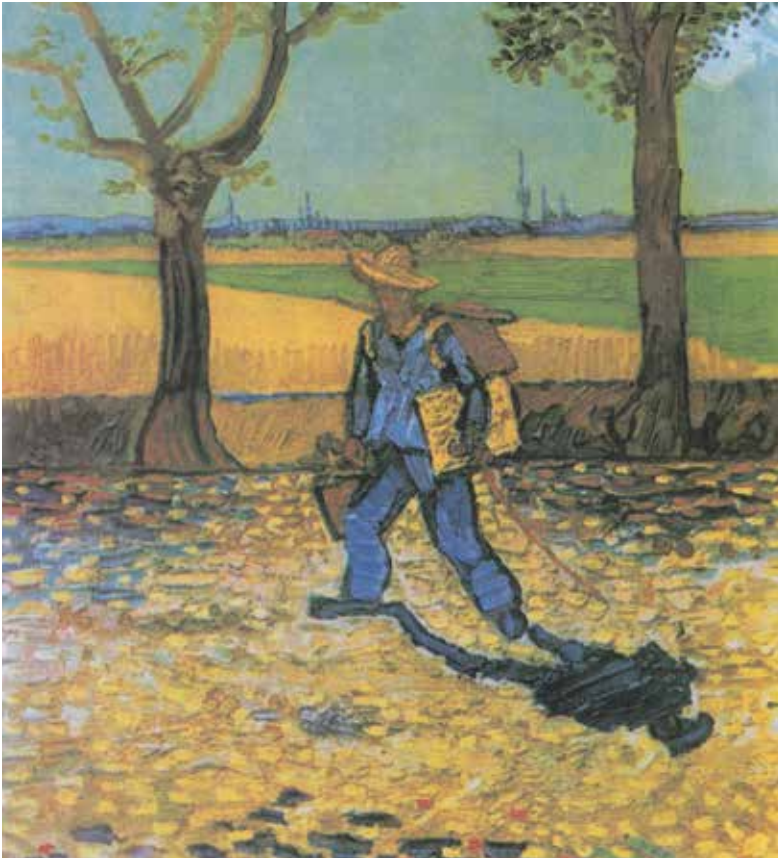
57 Vincent van Gogh, *Olijfgaard* (F707 / JH1857), 1889, olieverf op doek, 73 x 92 cm (als cat.nr. 26, *Oliviers en fleurs* op de Groningse Van Gogh-tentoonstelling in 1896). Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting).

gen voor Van Hoytema's pas verschenen prentenboek *Uilen-geluk* (afb. 54) ook 'bloem- en planten studies met bijen en andere insecten in waterverf, pauwen in olieverf, een dood roodborstje en een doode kalkoen in lithographie' bekijken (afb. 52). De recensent was onder de indruk van het geziene en meende zelfs dat '[h]etgeen deze jonge artiest reeds leverde, [...] ons recht [geeft] nog veel van hem te verwachten [...].'²³

Al een maand later, halverwege januari 1896, kon men in het museum een nieuwe expositie van de studenten bezichtigen. Ditmaal betrof het een tentoonstelling van 'Hedendaagse Fransche prentkunst' die een buitengewoon lovende recensie in de *Nieuwe Groninger Courant* kreeg: 'Wij willen

gaarne een paar woorden zeggen van de eigenaardige en zeer belangwekkende tentoonstelling in de bovenzalen van het Groningsch Museum. Dat is niet noodig ter aanbeveling, want de tentoonstelling heeft zóóveel succes, dat de heeren, die haar samenbrachten, morgen – Zondag – reeds om tien uur de zalen zullen openstellen, tot 's middags vier. Zij hebben eer van hun werk.'²⁴

Opmerkelijk is dat de studenten tijdens deze expositie, waar onder andere werk van Théophile-Alexandre Steinlen, Edouard Vuillard, Henri de Toulouse-Lautrec, Henri Gabriel Ibels was te zien, een hommage brachten aan Paul Verlaine. Deze beroemde Franse dichter was op 8 januari 1896 overle-

58 Vincent van Gogh, *De schilder op de weg naar Tarascon* (F448 / JH1491), 1888, olieverf op doek, 48 x 44 cm (als cat.nr. 24, *Chaude journée* op de Groningse Van Gogh-tentoonstelling in 1896). Voorheen Kaiser Friedrich Museum, Maagdenburg; verloren gegaan in mei 1945.

59 Vincent van Gogh, *Portret van een vrouw*, (F357 / JH1216), 1887, olieverf op doek, 40,5 x 32,5 cm (als cat.nr. 68, *Vrouwenkop* op de Groningse Van Gogh-tentoonstelling in 1896). Kunstmuseum Basel, bruikleen van de Rudolf Staechelin Collection.

den, amper tien dagen voordat de tentoonstelling in Groningen open ging. De studenten toonden een portret van hem met een krans ervoor geplaatst.²⁵ Op deze manier gaven ze hem een blijk van hulde, een gebaar dat ze een maand later zouden herhalen voor Vincent van Gogh.²⁶ Het is zeer waarschijnlijk dat dit idee afkomstig was van Willem Leuring. Vier jaar eerder had Verlaine een veertiendaags bezoek aan Nederland gebracht waar tal van schrijvers, schilders en kunstliefhebbers elkaar ontmoetten tijdens lezingen en diners, en de student geneeskunde was daar al bij aanwezig.²⁷ Zo zat Leuring aan tafel met Verlaine en onder anderen Johan Thorn Prikker, Marius Bauer, Jan Toorop en Hidde Nijland, die allen ook in deze Groninger geschiedenis een wezenlijke rol spelen.

Ondertussen was, zoals gezegd, Johan Huizinga niet aanwezig bij deze tentoonstelling en ook niet bij het daarop volgende hoogtepunt over Vincent van Gogh. Zijn oudere broer Jakob was degene die contact zocht met Johanna van Gogh-Bonger, die destijds in Bussum woonde. En met succes, want ze stond ruim honderd schilderijen van haar zwager af. Daarnaast werden er nog tekeningen van Van Gogh getoond uit de collectie van Hidde Nijland, een verzamelaar uit Dordrecht. Deze blockbuster *avant la lettre* komt in het volgende hoofdstuk uitgebreid aan de orde.

Na Van Gogh volgde een tentoonstelling met werk van Jan Toorop, een kunstenaar die op dat moment al een beroemdheid was. Alhoewel het aanvankelijk de bedoeling was dat deze tentoonstelling kort op die van Van Gogh zou volgen, namelijk in maart, werd ze uitgesteld tot de zomer van 1896. Ook aan deze omvangrijke expositie wordt een apart hoofdstuk gewijd. Johan Huizinga had al interesse in het werk van deze kunstenaar nog voordat het groepje studenten voor kunstzaken bijeenkwam.²⁸ In 1892, toen Huizinga als negentienjarige een plaats in de tentoonstellingscommissie van het Kunstlievend Genootschap Pictura had bemachtigd, had Toorops naam daar rondgezongen.²⁹ En al kwam van het voorstel – vermoedelijk door Huizinga gedaan – om Toorop uit te nodigen toen nog niets terecht, vier jaar later zou Huizinga's wens alsnog in vervulling gaan, met Willem Leurings hulp.³⁰

Na het zomerreces begon in oktober 1896 een tweede reeks tentoonstellingen van de studenten, die opende met een expositie waarover maar weinig bekend is. Een plaatselijke krant weet te melden dat de 'heeren, welke in 't vorig seizoen de werken van Van Gogh en Toorop hier ter stede hebben geëxposeerd', thans 'eene tentoonstelling van werken van Hart Nibbrig, Voerman, Isaac Israëls, Nanninga, Van Hoytema, en van de Fransche schilders Daubigny en Le Loir' hebben

Publieke Verkoopingen en Verhuringen in de stad en provincie Groningen van 3-10 April.

Notaris.	Omschrijving.	Eigenaar.	Plaats, datum en uur.
VERKOOPINGEN.			
CLEVERINGA, Groningen.	I. Eene behuizing, T 254, 265 en 266a aan de Sloddennerstr., hoek Gasthuisgang. II. Eene behuizing waarin smederij, T 244 aan de Sloddennerstraat. III. Eene winkelbehuizing met bovenwoning, I 188, in den Vischhoek. IV. Eene woning, X 392, aan den Moeuwerderweg. Levende have en boerenbeslag.		Pfsl, Gr. Markt, 5 April 8 uur.
Idem.	Eene behuizing met de beld. v. erf en tuin, samen groot 1470 A. te Wierum. Antieke meubelen en porcelain.	R. Weges, Erven B. J. Wiersema, Idem.	Sterfhuize, onder Adorp, 7 Apr. 2 u. E. Bierma, Adorp, 7 April 7 uur.
Idem.	Eene behuizing met de beld. v. erf en tuin, samen groot 1470 A. te Wierum. Antieke meubelen en porcelain.	Erv. mevr. J. D. Loois Quintus.	Concerth. 8 April voorm. 10 uur. „Excelsior“, 9 April van 10 uur. „De Pool“, 8 April 8 uur. 7 April 8 uur.
QUISTUS, D. Groningen.	Roerende goederen.	Mej. Feith.	8 April 8 uur.
SICCAMA, Groningen.	Een heerenhuis met tuin, in de Oosterstraat, D 25.	Wed. H. Bolhuis, Vervorlaten. Eeuige landbouwers.	Wed. H. Bolhuis, 5 April 2 uur. Holmbolt, Marum, 8 April, om 2 u.
STARENBORGH, Groningen.	Boedlag voor mej. de wed. H. Kuipers te Haren. Jan Perdok te Haren.	Mej. F. Humming, Pieterzj.	F. Humming, 1 en 5 April 1 uur.
S. LOHMAN, Haren.	Levende have, hooi, boeren-, karn- en melkgeroedenschappen, huismeebelen enz.	J. Boerema en vr. Obergum.	Erv. Stoit, Obergum, 7 April 7 u.
G. KISOMA, Leeke.	Paarden, koeien, enz. enz.		
Idem.			
MULLER, Orijpskerk.	Levende have, boeren-, karn- en melkgeroedenschappen, huismeebelen enz.		
S. M.S. DE RANITZ, 3) Winaam.	Uitruimderij met woonig en schuur in 5.50 A. eigen grond.		
VERHURINGEN.			
SICCAMA, Groningen.	Eenige perceelen groenland om te weiden.	W. H. Idzerda en Mevr. J. L. Loois.	v. Hoorn, Steenstijp, 5 April 8 u.
Idem.	Eenige perceelen groenland om te hooien en te weiden.	Div. eigenaren.	Pleister, Ebb. str., 6 April 8 uur.
STARENBORGH, Groningen.	Eenige perceelen groenland om te hooien en te weiden.	Div. eigenaren.	v. Hoorn, Steenstijp, 5 April 8 u.
Idem.	Eenige perceelen groenland om te hooien en te weiden.	Div. eigenaren.	Pleister, Ebb. str., 6 April 8 uur.
M. WIRTSEMA, Groningen.	De landerijen behoorende aan mej. de wed. Havinga.	Wed. Vannema, Kerkzj.	v. Hummen, Awag, 7 April 7 uur.
DE RANITZ, 4) Winaam.	174 H.A. groenland voor een seizoen, bij perceelen. 4 1/2 H.A. groenland. 1.6670 H.A. groenlanden, een woning met schuur en grond.	Wed. Klooster.	Sierma, Adorp, 5 April 7 uur.

1) Zie adv. N. Gr. Ct. v. 28 Maart 1897. 2) Zie adv. N. Gr. Ct. van 27 Maart 1897. 3) Zie adv. N. Gr. Ct. van 26 Maart 1897. 4) Zie adv. N. Gr. Ct. van 23 Maart en 3 April 1897.

Nog enkele weken duurt de Finale Uitverkoop H. D. KOLK, Guldenstraat.

Kinderledikanten en Salonwiegen in de nieuwste modellen.

Zeer fijne keus in Wieg- en Krib Dekens alsmede in Satinets, Wollen Damast, Vitrages voor Overgordijntjes.

Hospitaallinnen, Bidets, Kamergemakjes, enz.

B. GERNER, GRONINGEN,
Heeresstraat E 49.

**SPECIALITEIT IN
LEDIKANTEN - MATRASSEN.**

BEDDEN - DEKENS.

Compleete Logeer- en Slaapkamer-
AMEUBLEMENTEN.

Ontvangen eene rijke keuze Zomermantels.

Aparte genres. - Billijke prijzen.

De Nouveautés in

Stoffen, Costumes, Blouses, etc.

R. W. KLUVERS, Firma GEZ. DE KNIJFF.

FONGERS RIJWIELEN

zijn met de grootste zorg afgewerkt, buitengewoon

NIEUWE SCHOUWBURG.

SLECHTS

eene buitengewone Voorstelling,

door het

Duitsche Operetten-Gezelschap uit München.

Directie JULIUS DELLAR.

ENORM SUCCES. ENORM SUCCES.

Donderdag 8 April 1897.

Die kleinen Lämmer.

(Les Petits Brebis.)

Operette in 2 Akten nach dem Französischen des Armand, von BOLTEN-BAECKERS.

Musik von LOUIS VABNEY.

Inaansetting persoonlijk geleitend van Oberregisseur BOLTEN-BAECKERS.

Dirigent: Kapellmeister LEVERMANN.

Bureau geopend 6 1/2 uur. Aanvang 7 1/2 uur.

Prijzen der plaatsen:

f 2, f 1.50, f 1.25, f 1, f 0.40.

Plaatsbespreking en belasting als gewoonlijk.

Voor Privaatlessen in FRAAIE en NUTTIGE HANDWERKEN (OOK BUITENHUIS)

bezoekt zich beloofd aan

B. KISCH, Muurstraat K 126,

Gedipl. Onderwijzers.

Th. J. DOPHEIDE,

Groote Markt.

Heeren Boorden, Fronts, Manchetten, Engelsche Hemden zonder Borsten (eigengemaakte) 120 en 130. Engelsche Hemden op maat spoedig gereed, Heeren en Jongens Sporthemden in alle

Tweede reeks no. 4.
TWEDE TENTOONSTELLING VINCENT VAN GOGH (teekeningen en aquarellen). 1-7 April te een ure. Toegangsprijs f 0.25, doorlopende kaart f 1.—.

PERRY'S Lederwaren

GEHEEL NIEUWE KEUZE.
Enorme keuze Tasschen, in zeer voordelige prijzen.
Perry-Magazijn, Stoeldraaierstr.

Nouveauté's 1897. DAMES!!

Dagelijks ontvangen wij het nieuwste en prachtigste op het gebied van DAMES-MODEARTIKELEN, o. a.:

FIGARO'S in git en kanten, zwart en gekleurd.

Groote keuze in ZWARTE en GEKLEURDE
ZIJDE.

Specialiteit in
nieuwste soorten CORSETTEN,

Parjzer modellen.
HANDSCHOENEN in glacé, zijde en linnen.

Prima kwaliteit. Lage prijzen.
Aanbevolend:

M. van AMERONGEN-GEISEL.
Duitsche Mode-bazar,
Oude Ebbingesstraat A 26

Perry-Magazijn, Stoeldraaierstr.

ZIE ETALAGE N.V.P.

ZIE ETALAGE N.V.P.

Van Gogh in Groningen 1896-1897

◀ 77 Pagina uit de *Nieuwe Groninger Courant* van 4 april 1897, detail. Collectie Groninger Archieven.

78 Johan Cohen Gosschalk, *Johanna Cohen Gosschalk-Bonger*, ca. 1905, aquarel, houtskool en pastelkrijt op papier, 35 x 33 cm. Drents Museum, Assen, schenking Stichting Schone Kunsten rond 1900. Johanna van Gogh-Bonger hertrouwde in 1901 met de schilder Johan Cohen Gosschalk.

Mariëtta Jansen

Op 28 januari 1896, kort nadat de tentoonstelling over hedendaagse Franse prentkunst is beëindigd, schrijft Jakob Huizinga een brief aan Johanna van Gogh-Bonger, die de nalatenschap van haar zwager Vincent van Gogh beheerde: 'Mevrouw, Het spijt mij zeer dat ik u in December, toen ik u een visite heb trachten te maken, niet thuis getroffen heb, en kom nu mijn verzoek dat ik toen mondeling had willen doen, schriftelijk herhalen.'¹ Nog geen maand voor de opening van de Van Gogh-tentoonstelling in het Groninger Museum van Oudheden komt zo het eerste contact met Van Gogh-Bonger via de post tot stand (afb. 80). Jakob Huizinga, de oudere broer van Johan, vertelt in zijn brief dat ze met een vijftal studenten in Groningen deze winter al enkele exposities 'op touw hebben gezet'.² Twee zijn er inmiddels gehouden.³ Tijdens de derde tentoonstelling, die halverwege februari plaats zou moeten vinden, zouden zij dan heel graag werk willen laten zien van Vincent van Gogh, en ze hopen dat mevrouw Van Gogh-Bonger hiervoor haar collectie wil afstaan.

Kennelijk reageert Van Gogh-Bonger positief – haar brieven aan de studenten zijn niet bewaard gebleven: dat blijkt althans uit een volgend schrijven, van 4 februari, ditmaal van Willem Leuring, die haar laat weten dat de studenten de tentoonstelling al graag vanaf 21 februari willen houden (afb. 81).⁴ Leuring legt uit dat het de bedoeling was dat hij samen met Jan Toorop bij haar op bezoek zou komen om de werken van Van Gogh uit te zoeken. Maar omdat Toorops vrouw onlangs is geopereerd en hij daarom aan huis gebonden is en Leuring zelf voor een examen zit, zijn zij beiden niet in de gelegenheid om langs te komen. Leuring stelt haar daarom voor 'ons alles toe te sturen', want, schrijft hij: 'alles wat Vincent maakte [is] prachtig, prachtig.' Hij kan haar verder al vertellen dat 'Gust Vermeijlen uit Berlijn' zich bereid heeft verklaard de openingsrede te houden waarin hij zal spreken over 'de jongste kunst in 't algemeen en Vincent in het bijzonder.' En heeft Van Gogh-Bonger misschien nog een 'portret van Vincent'? De studenten zouden daar dan graag tijdens de tentoonstelling een krans om willen hangen 'voornamelijk uit doornen bestaande met hier en daar wat lauwerbladen.'

Colofon HOE VAN GOGH NAAR GRONINGEN KWAM

Dit boek verschijnt ter gelegenheid van de gelijknamige tentoonstelling in het Groninger Museum, van 30 november 2024 tot en met 5 mei 2025.

TENTOONSTELLING

Samenstellers

Mariëtta Jansen, Belle de Rode

Projectleiding en coördinatie

Belle de Rode, Fabiola Bierhoff

Vormgeving

Kinkorn: Maarten Meevis, Asnate Bockis

Grafisch ontwerp

Rudo Menge

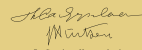
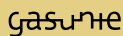
Illustratie

Megan de Vos

Met dank aan de bruikleengevers

Allard Pierson, Universiteit van Amsterdam
Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam
Centraal Museum, Utrecht
Clemens Sels Museum Neuss
De Blaricumsche Kunsthandel B.V.
Triton Collection Foundation
Dordrechts Museum
Drents Museum, Assen
Fondation Beyeler – Rudolf Staechelin Collection, Bazel
Frans Hals Museum, Haarlem
Groninger Archieven
Het Nieuwe Instituut, Rotterdam
Het Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch
Koninklijke Musea voor Schone Kunsten, Brussel
Kröller-Müller Museum, Otterlo
Kunsthalle Bremen – Der Kunstverein in Bremen
Kunstmuseen Krefeld

Kunstmuseum Den Haag
Museum Bélvèdere, Heerenveen-Oranjewoud
Museum De Lakenhal, Leiden
Museum Jan Cunen, Oss
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort
Rijksmuseum, Amsterdam
RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, Den Haag
Singer Laren
Stedelijk Museum Amsterdam
Stichting De Ploeg, Groningen
Stichting Johan Dijkstra, Groningen
Universitaire Bibliotheken Leiden
Universiteitsbibliotheek Groningen
Universiteitsmuseum Groningen
Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting)
Shivangi Kalra, Tosja van Lieshout, Sara van Vliet, familie Kestens en andere particuliere collecties

UITGAVE

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
wbooks.com
i.s.m.
Groninger Museum, Groningen
info@groningermuseum.nl
www.groningermuseum.nl

Tekst

Andreas Blühm, Mariëtta Jansen, Lieuwe Jongsmā, Anton van der Lem, Kees van der Ploeg, Belle de Rode, Juliette van Uhm, Anneke de Vries

Redactie

Mariëtta Jansen, Anneke de Vries
(tevens eindredactie)

Beeldredactie

Anneke de Vries

Vertaling Nederlands-Engels

Angela Bartholomew & Menno Jonker

Vertaling Duits-Nederlands (voorwoord)

Els Struiving

Ontwerp

A1odesign, Albertine Dijkema

© 2024 WBOOKS Zwolle / de auteurs

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2024.

ISBN 978 94 625 8666 6
NUR 646

Voorplat: Vincent van Gogh, *Tuin te Arles*, 1888, olieverf op doek, 73 x 92 cm. Kunstmuseum Den Haag, langdurig bruikleen van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (zie afb. 176).
Achterplat: Jan Altink, *Zonnebloemen*, 1927, olieverf op doek, 60 x 53 cm. De Blaricumsche Kunsthandel B.V. (zie afb. 217).

De tentoonstelling en deze uitgave zijn tot stand gekomen dankzij ondersteuning van

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
GasTerra en Gasunie
Stichting Beringer Hazewinkel
Cultuurfonds
Turing Foundation
De Gijselaar-Hintzenfonds
Stichting Koops Stange Fonds
Stichting De Ploeg
Gemeente Groningen
Provincie Groningen
Vriendenloterij
ELJA Foundation
Mondriaan Fonds
Vereniging Rembrandt

Met speciale dank aan

Ciska Ackermann, Paul van den Akker, Richard ter Borg, Albert Bos, Haagse Kunstkring: Anita Poolman en Margreet den Buurman; Tanja Enklaar, Monique Hageman, Sonja van Hamel, Doede Hardeman, Jan Jaap Heij, Michael Hermse, Jan Waling Huisman, Wim Koops †, Wessel Krul, Hans Luijten, Teio Meedendorp, Michel Melenhorst, Gerard Muntinga, Sibbele en Mieke Ongering, Evert Jan Reker, Victor M. Schmidt, Victor T.L. Schmidt, Rosa Schmidt, Piet Schreuders, Doeke Sijens, Franck Smit, Jikke van der Spek, Han Steenbruggen, Stichting Willem Witsen, Mieke van der Wal, Hetty Wessels, Hans Wijgergangs, Charles Wildevuur, Ester Wouthuysen en verschillende bereidwillige particulieren

en alle medewerkers van het Groninger Museum die hebben bijgedragen aan de totstandkoming van boek en tentoonstelling.